

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

ВІВСЯНА Інна Анатоліївна
кандидат історичних наук, доцент,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет і.м. В. Винниченка (м. Кропивницький)

Хотинська битва 1621 року та формування козацького міфу в українській суспільній думці

В ювілейні роки посилюється увага наукової громади та суспільства в цілому до знакових подій та постатей української історії. Такою подією в 2021 р. стало відзначення 400-й річниці перемоги у Хотинській війні, яка приписується виключно героїзму українського козацтва на чолі з гетьманом П. Конашевичем-Сагайдачним. Інтерес до козацької тематики, зокрема до переможних битв, в умовах сучасної війни лише зростає. Сьогодні створюється новітній міф про козацький характер та непереможність українського воїнства.

Питання про формування козацького міфу в 20-х роках XVII ст. розглядали вітчизняні дослідники В. Матях, П. Сас, С. Плохій, П. Кралуок та інші. Щодо впливу Хотинської війни, а особливо Хотинської битви 1621 р., на формування козацького міфу, таких спеціальних досліджень не проводилось. Найближчою по проблематиці є наукова розвідка Кирик Л. [1].

Хотинська війна є визначною міжнародною подією. Вона виходила за рамки протистояння лише двох потужних держав (Речі Посполитої та Османської імперії), оскільки включала не тільки битву за Хотин восени

1621 р., а й цілу низку зіткнень на суходолі й на Чорному морі саме за участі запорозьких козаків.

Хотинська війна 1620-1621 рр. довго вважалася фактом виключно польської історії і тому лише побіжно згадувалася в підручниках з історії України, Литви, Білорусі. Якоюсь мірою в цьому винні й наші вітчизняні історики, які не приділяли достатньо уваги військово-політичній історії козацтва. Нині ж доведено те, що саме козаки стали провідною силою в боротьбі проти Османської імперії у Хотинській війні. Вкотре ці події довели, що запорозькі козаки є потужною силою, здатною відігравати важливу роль на полях битв світової історії. Попередньо козацтво вже здобуло собі славу доблесного воїнства у «героїчних морських походах» кінця XVI - початку XVII ст. Участь 40-тисячного козацького війська у Хотинській битві не могла не залишити сліду в суспільній думці та історичній пам'яті українського народу.

П. Сас у своїй монументальній праці про Хотинську битву зазначав: «В українському суспільстві звістку про відсіч армії Османа II під Хотином та визначну роль у цьому запорозького війська сприйняли з радісним піднесенням та гордістю. Продемонстрована козаками у Хотинській війні усьому світові звитяга, бойова могутність та морі і суші, а також сила духу позитивно вплинула на процеси українського націотворення ранньомодерного часу. Загалом, спільна боротьба під час Хотинської війни 1621 р. представників різних народів, які входили до Речі Посполитої і захищали свою землю від ворога, стала прикладом героїзму, самопожертви та величі подвигу, над якими не підвладний час» [2, с.480].

П. Кралюк стверджує, що «козацький міф загалом сформувався на початку XVII століття в середовищі ієрархів Теофанового свячення. Потім він зазнавав помітних змін у відповідності зі змінами в українському соціумі» [3, с.7]. В. Матях теж зауважувала, що саме в лавах українських книжників зародилася міфологема козацтва, до створення якої був залучений «цвіт тогочасного українського інтелекту, як Іов Борецький, Захарій Копистенський, Мелетій Смотрицький», які у своїх писаннях представляли козаків як «новоявлене хрестоносне воїнство» [4, с.163]. Звичайно, особливу роль у цьому процесі народження «козацького міфу» відіграв П. Конашевич-Сагайдачний, причетний як до відновлення вищої православної ієрархії 1620 р., так і до героїчної епопеї 1621 р.

Напередодні Хотинської битви київські книжники на чолі з І. Борецького підготували «Протестацію» проти оповіщення патріарха Теофана турецьким шпіоном й ворохобником, виясняли історію свого висвячення, цілком згідного з канонами, протестували проти переслідування православних уніатським духовенством. Що особливо цікаво в цій протестації, так це цілий уступ, присвячений характеристиці козащини: «Щодо козаків, то про цих рицарських людей ми знаємо, що вони наш рід, наші браття й правовірні християне... Се ж бо те плем'я славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство на Чорному морі й на суходолі... Це певно, що на цілім світі ніхто по Богу не чинить поневоленому християнству такого великого добродійства, як греки своїми окупами, король еспанський своїм сильним флотом,

а Військо Запорізьке своєю сміливістю й перемогою: що інші народи виборюють словом і дискурсами, то козаки доказують своїм ділом» [5].

Д. Дорошенко зазначав, що слова «Протестації» засвідчують, що на Україні з початку XVII ст. ясно жила в свідомості освічених людей ідея тяглості й неперервності українського історичного процесу, але вони показують також і те, що «союз української інтелігенції з козацтвом був уже доконаним фактом: тільки спираючись на власну національну озброєну силу, могли владики заговорити такою сміливою мовою» [6, с. 210].

Про героїзм козаків у битві під Хотиним українське суспільство дізнавалось насамперед від самих учасників битви, чії розповіді обростали легендами і поширювались кобзарями та лірниками. У стародавніх рукописах збереглась українська пісня: «Ой Хотину город славний На всій землі дуже славний» [7]. Варіант пісні «Ой Хотине, гроде давній» під назвою «Гей на горі женці жнуть», записаний у польському рукописному співанику Домініка Рудницького 1713 р., відтворює тяжкий настрій запорозьких козаків після Хотинського миру, умови якого були спрямовані проти них, а в зв'язку з цим і незадоволення Сагайдачним. У популярній, загальновідомій сьогодні українській народній пісні «Ой на горі да женці жнуть» дуже змінений текст, вона являє собою контамінацію частин кількох пісень, внаслідок чого подробиці і факти історичного характеру загубилися; однак історична основа твору й імена історичних осіб, пов'язаних з битвою, залишилися [8].

Більшість іноземних джерел для пересічного українця була недоступною. Причинами цього є невисокий рівень освіченості, зокрема знання іноземних мов, та зародковий стан засобів масової інформації. Із опублікованих мемуарів польських шляхтичів найбільш відомим став вислів сеймового комісара польської армії, магната Якуба Собеського: «Справжніми переможцями під Хотиним і рятувальниками Польщі були козаки» [8].

Значний вплив на вітчизняну суспільну думку (зокрема, на погляди освічених верств українського народу) мали оцінки козацтва у панегірику Касіяна Саковича. Військо Запорізьке змальоване як доблесне воїнство, своєрідний рицарський орден, для якого найвищою цінністю є «вольність». Про Хотин у творі згадано: «У битві тогорічній хтозна-що б чинилось, Коли б то Запорозьке воїнство не билось» [9]. На думку Г. Грабовича, «Вірші на жалісний погреб...» К. Саковича «визначали дуже велику й масштабну модель», яку вчений назвав «державотворчою» [10, с. 284].

По завершенню Хотинської війни завершується формування погляду на козацтво як символу слави українського (у тогочасній термінології «руського») народу, щит християнського світу проти «невірних», який урівнював його з іншими народами, утверджував «чуття власної сили, гідності, унікальності та надійності історичного фундаменту» [11, с. 74-82].

Отже, можемо констатувати, що участь українського козацтва на чолі з гетьманом П.Сагайдачним у Хотинській битві 1621 р. суттєво вплинула на утвердження у вітчизняній суспільній думці міфологеми про «христове

воїнство» та козацького міфу, тобто погляду на Військо Запорізьке як на політичну еліту та репрезентанта народу.

-
1. Кирик Л. Хотинська війна 1621 року у контексті українського державотворення. *Українознавство*. Київ, 2011. № 15. С. 11-13.
 2. Сас П.М. Хотинська війна 1621 року: Монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 520 с.
 3. Кралюк П. Козацтво в контексті українсько-польських стосунків: літературні інтерпретації ранньомодерного періоду: монографія. Київ: КНТ, 2019. 282 с.
 4. Матях В. Формування системи політичних цінностей козацької громади та їх укорінення в суспільну свідомість. *Історія українського козацтва*. Нариси у двох т. Т.1. Київ: Виддім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 160-175.
 5. Протестація 1621 року. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus46.htm>. (дата звернення: 26.05.2022).
 6. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. Львів: Світ, 1991. 576 с.
 7. Хотинська війна 1621 року. URL: <https://khotynska-fortecya.cv.ua/khotynska-viuna> (дата звернення: 26.05.2022).
 8. Апанович О. Запорозькі козаки в Хотинській війні 1621 року URL: <http://about-ukraine.com/zaporozki-kozaki-v-hotynskiy-viyni-1621-roku-prodovzhennya-chastina-ii/> (дата звернення: 26.05.2022).
 9. Сакович К. Вірші на жалісний погреб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus47.htm> (дата звернення: 26.05.2022).
 10. Грабович Г. До ідеології Ренесансу в українській літературі: Касіяна Саковича «Вършѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного». *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ : Основи, 1997. С. 278–292.
 11. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI — перша половина XVII ст.). Київ, 1998. 295 с.